

הכנס המדעי ה-19

מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ח

בין רב-תרבותיות ללאומיות וללאומנות

יו"ר: משה יצחקי

השפה הערבית במכללה עברית

The Arabic Language in a Hebrew College

רב-תרבותיות מדברת על הכרה בקבוצות התרבותיות השונות, ועל נתינת הזדמנות לכל קבוצה להחזיק בזהותה ואף לתחזק אותה, מתוך הנחה שהכרה בקבוצות השונות תביא את החברים בהן להרגשת שייכות חזקה יותר למדינה ולהשתלבות טובה יותר. בגישה זו, ומתוך המגמה להגביר את הרב-תרבותית במכללת אורנים, הוכנסו לפני שנתיים בתוכנית לתואר שני "חינוך והוראה לתלמידים בסיכון ובהדרה" קורסים בערבית לסטודנטים ערבים.

מחקר זה בא לבדוק את מידת השפעתם של השיעורים בערבית על הסטודנטים והסטודנטיות שהשתתפו בהם. ראייתני 20 סטודנטים, 13 משנה ב' ו-7 משנה א'. הריאיון היה פתוח ונמשך חצי שעה בממוצע. מהממצאים עולה ששיעורים אלה השפיעו בצורה משמעותית ביותר על המרואיינים, הן במישור של הביטוי העצמי והשתתפות בשיעור והן במישור הביטחון העצמי והזהות.

רוב המרואיינים והמרואיינות ציינו שהשיעורים בשפה הערבית הקלו עליהם את הביטוי, השתתפותם בשיעורים גדלה, במיוחד בנושאים רגשיים, גם בשל שליטתם בשפה, אך גם בגלל היעדר סטודנטים יהודים בחדר, והאווירה המשפחתית שנוצרה בשיעורים אלה. יכולת הביטוי שלהם הגבירה את ביטחונם העצמי ואף הקרינה על השתתפותם בשיעורים מעורבים בשפה העברית, כך לפי דיווחיהם.

יחד עם זאת, רוב המרואיינים דיווחו שהלימוד בשפה הערבית גרם להם לחוש גאווה בשפתם ובהיותם. הם הדגישו ששני הקורסים האלה סמלו עבורם ש"רואים" אותם ומכירים בהם ובהיותם במכללה, וכך עלתה תחושת השייכות למקום ולבאים בשעריו, לאנשי המנהלה, למרצים וגם לסטודנטים יהודים-עמיתים. המרואיינים הדגישו ששני קורסים אלה גרמו להם לכבד יותר את המכללה ואת הנהלתה, כי אלה שמכירים בהם ומכבדים אותם ראויים ליחס דומה מצידם.

ממצאי המחקר עשויים לתרום ליישום פרקטיקה רב-תרבותית במוסדות להשכלה גבוהה. ממצאי המחקר איששו את אחד הטיעונים המרכזיים של חינוך לרב-תרבותיות והוא שהכרה בקבוצות השונות תביא אותן להרגשת שייכות מוגברת למסגרת בה הם חיים ולהשתלבות טובה יותר בה. כמו כן, המחקר יכול להוות בסיס אמפירי לשימוש המכללה בה הוא התבצע, בכך שהוא מציע דרך חדשנית ואף מהפכנית לשילוב טוב יותר של הסטודנטים הערבים הלומדים בה.

מילות מפתח: סטודנטים ערבים, מכללה עברית, זהות, חינוך לרב-תרבותיות, שפה והכרה

"זְכָרֵינִי": הפרחים כמפתחות זיכרון המעצבים זהות לאומית

"Forget-me-not":

Flowers as Shapers of Collective Memory and National Identity

הלאומיות המודרנית ינקה את מושגי היסוד שלה - עם, אומה ומולדת - מתקופות קדומות שבהן המונח "לאומיות" לא היה קיים. מושגי יסוד אלה נקראים "מחוללי לאומיות", משום שהם מעוררים תודעה לאומית ומגבשים תחושה קולקטיבית בין בני האומה.

הזהות הלאומית נחלקת לסוגים שונים של תת-זהויות, והיא מאותגרת הן מימין – על-ידי האורתודוקסיה היהודית, והן משמאל – על-ידי הגלובליזציה המאופיינת בליברליות ובאינדיבידואליות. ניתן להתייחס למושגים "לאום" ו"זהות לאומית" כזירות מאבק של קבוצות שונות בחברה הישראלית. עם זאת, לצד המתחים קיים רצון ליצור תשתית לאומית משותפת.

מושג ה"לאומיות" הוא מושג מופשט, ולכן יש קושי רב לבחון אותו בעזרת הגדרות לשוניות מסורתיות. בחינה של שדות סמנטיים המקיפים את מושג הלאומיות מאפשרת חדירה אל מורכבותו ואל מרכיביו הפחות גלויים. בעזרת מודל סמנטי-קוגניטיבי שפיתחתי, אתאר את חמשת רכיבי הזהות הלאומית בישראל, ואדגים אותם במבחר מבעי זהות לאומית המופיעים במקראות הלימוד. אתייחס גם להבדל בין לאומיות לבין לאומנות בחלוקה לשדות סמנטיים בשפה.

מטרת ההרצאה היא להשוות באמצעות כלים בלשניים-סמנטיים בין יצירות המופיעות במקראות לימוד מזרמי חינוך שונים – ממלכתי, ממלכתי-דתי, חרדי ואנתרופוסופי, ולבחון את האופן שבו עורכי המקראות חותרים לעצב זהות לאומית בישראל. אתמקד בפרחים המוזכרים בשירים ובסיפורים שנכללו במקראות הלימוד, אצביע על תפקידם כמעצבי תודעה וכמפתחות זיכרון אישיים וקולקטיביים, אראה כיצד הזיכרון עומד בניגוד לפעולת ההשכחה של אירועים מהתודעה הקולקטיבית, ואצביע על המתחים בין זרמי החינוך השונים ועל המעורבות המגמתית של עורכי המקראות בבחירת הקטעים, עד כדי השמטה של צירופים ומשפטים מסוימים. יחד עם זאת אראה כיצד נערכים ניסיונות לגבור על המתחים וליצור זהות משותפת על אף הפערים.

ייחודו של המחקר הוא בשימוש בכלים סמנטיים-קוגניטיביים לזיהוי מבנים הכרתיים-תודעתיים שאפשר כי יתרמו להבנת התופעה החברתית המורכבת הקרויה זהות לאומית. היותם של המושגים "זהות", "לאום" ו"זהות לאומית" מופשטים ועמומים מבחינת הגדרתם הלשונית מהווה עניין, מאתגרת את ההתבוננות המחקרית בשדה הסמנטי שלהם, ומגבירה את תרומתו של המחקר.

מילות מפתח: זהות לאומית, לאומנות, זיכרון, סמנטיקה קוגניטיבית, מקראות לימוד

ניתוב הזהות הבלשנית הישראלית דרך ה"גלוקליזציה" (Glocalization)
של אנגלית ועברית

Negotiating Israeli Linguistic Identity through the
"Glocalization" of English and Hebrew

המחקר המוצג כאן בוחן את הדרך שבה ישראל, כחברה רב-תרבותית ורב-לשונית, מנתבת את זהותה הלשונית בעזרת גלוקליזציה, מטבע לשון חדש יחסית, המתאר שילוב של גלובליזציה ולוקליזציה בעת ובעונה אחת (Hampton & Wellman, 1999). המונח לקוח מתחום הכלכלה, אך ניתן ליישמו גם בהתייחסות לשפה, שבה מתקיימים הגלובלי והמקומי זה לצד זה. גלובליזציה בכלל וגלובליזציה של השפה האנגלית בפרט, קיימות כמושגים בבלשנות העברית, אך במקביל, קיים גם שימור מודע של השפה המקומית העברית.

השפה מייצגת באופן סימבולי היבטים שונים כמו גישה לשונית, אידיאולוגיה לשונית ועוד. המאמר בוחן את הדרכים שבהן פועלות העברית והאנגלית בתחום ספציפי של הנוף הבלשני, כגון בשלטי חוצות. הנוף הבלשני (Linguistic Landscape - LL) הינו תחום מחקרי חדש למדי, הבוחן את ההקשר החברתי של שפה במרחב הציבורי (Bourhis & Landry, 2002: 25) ומתייחס לכל דבר שיש בו מלל כמו שלטי חוצות ופרסומות.

המחקר נעשה בתקופה בה הגיוון הלשוני זוכה להכרה רחבה בעולם, והוא מאתגר את סדר היום הלשוני הלאומי בכל הנוגע לתפיסת מעמדה של העברית כשפה הרשמית בארץ. באמצעות בחינת השפה המוצגת במרחב הציבורי וערכה הסמלי, ניתן להאיר סוגיות של שפה ואידיאולוגיה וגישה לשונית. אציג את בדיקת השפה המוצגת במקומות הציבוריים בשלטי החוצות לצידי הכבישים, תוך בחינת ערכה הסמלי של הגלוקליזציה, של נושאים הנוגעים לאידיאולוגיה הבלשנית ולתפיסת השפה בחברה.

גורמים כגון ראות מוגבלת ויישום מדיניות לשונית, יש להם תפקיד חשוב ומהותי בשמירת מעמדה המרכזי של העברית, כלומר בדאגה לכך שהאנגלית לא תתפוס את מקומה של העברית, תוך כדי לקיחת חלק בגלובליזציה, ולאור העובדה שאנו חיים בחברה רב-תרבותית. לצד זאת, הגלוקליזציה מאפשרת לעברית להיות סוכן גלובליזציה. חשוב לציין כי למרות השפעתה של השפה האנגלית, מעמדה של העברית בנוף הלשוני עדיין חזק.

מילות מפתח: שלטי דרך, שפה ואידיאולוגיה, מדינות שפתית, זהות, שוליות, גישה לשפה

"אין צורך בתרגום : אלן מבינה לבד" : אסטרטגיות תיווך של גננות בגן דו-לשוני בישראל

"There is No Need for Translation: She Understands":

Teachers' Mediation Strategies in the Bilingual Preschool Classroom

השגת איזון בשליטה בשתי השפות היא קריטית להתפתחות וחינוך דו-לשוניים. עם זאת, מחקרים הראו כי אפילו בגיל הרך, מורים מתמודדים עם קושי במימוש מטרה זו, בעיקר כאשר קיים פער במעמדן של שתי השפות הנוכחות בסביבה, שפת הרוב ושפת המיעוט.

במחקר זה בחנו כיצד עקרונות התאוריה הסוציו-תרבותית של ויגוצקי (1978) באים לידי ביטוי בהוראת שפה שנייה בתוך גן דובר ערבית-עברית בישראל. מטרת המחקר הייתה לזהות את האסטרטגיות בהן משתמשות גננות בגן דו-לשוני כדי לעודד את הילדים להשתמש בשפה השנייה שלהם (L2) באינטראקציה עם הגננות ועם עמיתיהם. העידוד המכוון לשימוש בשפה שנייה נבע כתוצאה מכך שהן הגננות והן החוקרות זיהו מוטיבציה נמוכה של ילדים דוברי עברית כשפת-אם להשתמש בשפה הערבית (L2).

במחקר השתתפו ילדי הגן (דוברי עברית ודוברי ערבית) ושתי גננות, גננת המשמשת בגן כמודל לדיבור ושיח בערבית וגננת המשמשת בגן כמודל לדיבור ושיח בעברית. יישמנו ניתוח תמטי כמסגרת מתודולוגית. הנתונים נאספו במהלך שנת לימודים אחת, כולל הקלטות וידאו של שיחות בין גננות לילדים ובין ילדי הגן לבין עמיתיהם. הנתונים נותחו באופן כמותני ובאופן איכותני. קטגוריות התוכן שזוהו כחלק משיח הגננות עם הילדים הן: בקשה מפורשת לשימוש ב-L2; התייחסות של הגננות לדרישת הילדים לתרגום ישיר לשפה העברית (L1); המורה כמודל ללמידת שפה שנייה; עמיתים מומחים, בקרב הילדים, השולטים בשתי השפות ומשתמשים ב-L2.

התצפיות הראו כי הגננות מיישמות אסטרטגיות תיווך מגוונות כגון modeling ו-scaffolding, וזיהוי של Zone of Proximal Development של הילדים תוך הימנעות מתרגום ישיר כדי להגביר את מעורבותם של הילדים בלמידה של השפה השנייה ושימוש בה. בנוסף, במקרים מסוימים, תיווך הגננות חפף אסטרטגיות הוראה של שפה שנייה, למשל גישור על פערי הבנה באמצעות הדגשת מילים משותפות לשתי השפות. לבסוף, מצאנו כי לעיתים קרובות, הגננות ביקשו באופן מפורש מילדים דוברי עברית כ-L1 להשתמש בערבית. בקשות מפורשות אלו סייעו לגננות להשיג את ציפיותיהן מהילדים והדגישו מהי השפה 'המוזמנת'/המועדפת בשיח הכיתה המשותף.

מילות מפתח: אסטרטגיות תיווך, תאוריה סוציו-תרבותית, גן דו-לשוני, עברית וערבית